

КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТCULTURAL VALUES OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS:
THEORETICAL ASPECT

Стаття присвячена одній з актуальних проблем формування культурних цінностей вчителів початкових класів. В статті акцентується увага на значущості культурних цінностей як основного елементу в професійній підготовці майбутніх педагогів. Розглядаються ціннісно-сміслові орієнтації, такі як громадянство, патріотизм, гуманність, які є векторами у процесі виховання учнів. Стаття висвітлює необхідність формування цих рис у майбутнього вчителя початкової школи адже саме вони є визначають пріоритетні напрямки діяльності педагога в контексті формування в учнів патріотичних, громадянських і гуманних цінностей.

Також, звертається увага на потребу соціальної активності вчителів, що дозволяє бути ефективними посередниками цінностей у процесі взаємодії з учнями. Стаття підкреслює важливість системного та цілеспрямованого підходу до підготовки майбутніх вчителів початкової школи, розробки методів та технік, які сприяють розвитку ними необхідних компетенцій.

Акцентовано увагу на тому, що орієнтація на саморозвиток як культурну цінність є принципово важливою для майбутніх педагогів початкової школи, адже особистісний саморозвиток є передумовою самовдосконалення у професії з одного боку, з іншого – дозволяє швидко реагувати на мінливість соціуму, адаптуватися до змін у культурному просторі.

В статті визначено, що цінності, у тому числі культурні, майбутнього вчителя початкової школи входять до структури його особистості та відображають змістовну складову спрямованості (ставлення до себе, інших, майбутньої професії, держави та народу).

Стаття стане корисною для науковців, педагогів, студентів педагогічних спеціальностей, а також усіх, хто цікавиться проблемами освіти і виховання.

Ключові слова: культурні цінності, вчителі початкової школи, ціннісно-сміслові орієн-

тації, громадянськість, патріотизм, гуманність, соціальні активність.

The article is devoted to one of the urgent problems of the formation of cultural values of primary school teachers. The article emphasizes the importance of cultural values as the main element in the professional training of future teachers. Value-meaning orientations, such as citizenship, patriotism, humanity, which are vectors in the process of educating students, are considered. The article highlights the need for the formation of these traits in the future primary school teacher, because they determine the priority directions of the teacher's activity in the context of the formation of patriotic, civic and humane values in students.

Also, attention is drawn to the need for social activity of teachers, which allows them to be effective mediators of values in the process of interaction with students. The article emphasizes the importance of a systematic and purposeful approach to the training of future primary school teachers, the development of methods and techniques that contribute to the development of their necessary competencies.

Attention is focused on the fact that the focus on self-development as a cultural value is fundamentally important for future primary school teachers, because personal self-development is a prerequisite for self-improvement in the profession on the one hand, and on the other – it allows you to quickly respond to the variability of society, adapt to changes in the cultural space.

The article determines that the values, including cultural values, of a future primary school teacher are included in the structure of his personality and reflect a meaningful component of orientation (attitude towards himself, others, future profession, state and people).

The article will be useful for scientists, teachers, students of pedagogical specialties, as well as everyone who is interested in the problems of education and upbringing.

Key words: cultural values, primary school teachers, value-meaning orientations, citizenship, patriotism, humanity, social activity.

УДК 378.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/60.25>

Пивоварова Г.С.,

викладач

Відокремленого структурного підрозділу

«Лисичанський педагогічний коледж

Державного закладу

«Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасному світі, коли освітнє середовище все більше характеризується глобалізаційними тенденціями, висувуються вимоги до вчителів мати глибоке розуміння різноманітності культурних цінностей, здатність їх транслювати учням, формуючи при цьому повноцінних громадян суспільства.

Особливо актуальним цей процес є на стадії початкової школи, коли формуються основи світогляду дитини, її відношення до себе, до оточуючих, до світу в цілому. Майбутній учитель, отже, повинен не тільки володіти системою культурних цінностей, але й вміти ефективно їх формувати в учнів.

У цьому контексті актуальним є питання про те, які культурні цінності мають бути в основі професійної підготовки майбутніх учителів, якими вони можуть бути включені в освітній процес, та які методи можуть бути використані для їх формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій про значний інтерес науковців до проблеми формування культурних цінностей майбутніх вчителів. Так, у дослідженні К. Гусєва та О. Сухомлинської, ключовим аспектом педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи є формування гуманістичних цінностей, які обґрунтовуються на повазі до людської гідності, свободи, демократії та

прав людини. У розвідках О. Корчака досліджено важливість культурного розмаїття як важливого складника педагогічної підготовки майбутніх учителів. Робота М. Іваненка розглядає проблему формування естетичних цінностей у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів.

Філософські та психолого-педагогічні основи проблеми формування цінностей та ціннісно-смыслових орієнтацій особистості загалом та майбутніх педагогів, зокрема, закладені в роботах Т. Антоненко, С. Бадер, І. Беха, З. Карпенко, Д. Леонтьєва, О. Леонтьєва, Ю. Пелеха, М. Рокича, Н. Ткачової та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Існуючі методи та підходи до підготовки вчителів не завжди дають можливість ефективно формувати у них культурні цінності. Крім того, виникає проблема недостатнього теоретичного осмислення цього процесу.

Таким чином, основна проблема виникає у важко обґрунтованому теоретичному обґрунтуванні процесу формування культурних цінностей у майбутніх учителів початкової школи, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Таким чином, **метою статті** є виділення та характеристика культурних цінностей, що необхідно формувати у майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Найважливішими культурними цінностями, що відображають спрямованість на державу та суспільство, є: громадянськість, патріотизм та соціальна активність особистості.

Так, громадянськість як культурну цінність та шляхи її формування розглядають В. Петренко і М. Діденко, які вважають громадянськість однією з ключових культурних цінностей, які мають бути встановлені в освітньому процесі. Вони розглядають громадянство як багатогранне поняття, що охоплює активну участь у громадському житті, свідоме громадянське самовизначення та відповідальність за соціальне благо. Дослідники пропонують ряд педагогічних стратегій та методів, зокрема проектну діяльність, дискусійні клуби, кейс-методику та ін., для формування цієї цінності у майбутніх вчителів початкової школи.

На думку зарубіжних учених, таких як Дж. Керр, Ч. Лунді та Д. Лавел, громадянськість – це комплексна категорія, яка включає в себе розуміння прав і обов'язків громадянина, усвідомлення відповідальності перед суспільством, активну участь у громадському житті, а також готовність і здатність нести внесок у соціальний розвиток.

Громадянськість, на їхню думку, також забезпечує взаємоповагу, толерантність та відкритість до інших культур і поглядів, що сприяє мирному співіснуванню різноманітних груп у суспільстві. Вони також включають у поняття громадянської базової

здатності до критичного мислення та незалежного прийняття рішень, приймаючи рішення на етичних та демократичних принципах [1, с. 56–61].

Ми також поділяємо думку вчених про те, що така якість як громадянськість є досить багатогранною і синтезує в собі й інші конструкти (громадянська ідентичність, громадянська свідомість тощо). Ми також вважаємо, що побудова повноцінного громадянського суспільства неможлива без високого рівня громадянськості населення. Як бачимо, громадянськість споконвіку була властива українському народу, що дозволяє зарахувати її до культурних цінностей, але з іншого боку, без неї неможливе і побудова майбутнього.

Історично склалося, що патріотизм є невід'ємною культурною цінністю українського народу, закріпленого в українській культурі та духовності. Історія України сповнена випробувань та перевірок на міцність внаслідок поневірянь, зовнішніх загроз, що поєднувало людей для захисту своїх цінностей. Цю проблему як ніколи гостро окреслено і зараз, коли український народ змушений захищати своїх співгромадян від зовнішнього ворога на фронті.

Саме тому збереження цілісності держави, самобутності її унікальної культури, самосвідомості народу перебуває у прямій залежності від рівня сформованості патріотизму особистості.

Безперечно, ключовою складовою патріотизму є любов до Батьківщини та готовність служити їй, що сьогодні підтверджується готовністю наших громадян відстоювати незалежність. Це так само і усвідомлена любов до свого народу, його традицій та культури; ідентифікація себе з іншими представниками свого народу як специфічне почуття приналежності до свого [1, с. 56–61].

З іншого боку, патріотизм – це й сумлінне, чесне виконання своїх професійних обов'язків, особливо у разі педагогічної професії.

Безумовно, громадянськість і патріотизм тісно перетинаються один з одним, адже високий рівень громадянськості передбачає і патріотизм, любов до Батьківщини, готовність її захищати та відставати її суверенітет, без нього неможлива побудова громадянського суспільства загалом; з іншого боку, патріотизм без громадянськості був би істинним, розкритим повною мірою.

Найважливішою культурною цінністю, що відображає спрямованість особистості майбутнього педагога на державу та суспільство є соціальна активність людини, готовність включатись у різні види діяльності на благо соціуму, країни.

У довідковій літературі соціальна активність трактується як процес, в якому особа виявляє активну участь у житті свого суспільства. Це бере участь у соціальних, політичних, культурних, громадських або волонтерських активностях. Соціальна активність є великим аспектом

громадянськості, оскільки вона здатна про здатність особи взаємодіяти з іншими, вносити внесок у суспільство та брати на себе відповідальність за колективні рішення.

Безумовно, соціальна активність визначається сукупністю сформованих в людини цінностей, що визначають її зміст. Така активність може мати і деструктивний характер у разі домінації антицінностей. Саме тому важливо формувати не кожен окремо взятую культурну цінність, а їх комплекс, що й визначить зміст соціальної активності.

Соціальна активність майбутнього педагога початкової школи має бути спрямована на збереження та примноження культурних цінностей українського народу (мови, традицій, звичаїв, матеріальних культурних цінностей), що може бути виражено в організації заходів, акцій, флешмобів, зборів, виставок, створення клубів, фондів, громадських об'єднань тощо.

У межах нашого дослідження ми розглядаємо соціальну активність як діяльність, спрямовану на суспільний добробут. Якщо ми говоримо про соціальну активність як якість особистості майбутнього вчителя початкової школи, то припускаємо його готовність до такої цілеспрямованої творчої діяльності, що дозволяє перетворювати особистість і суспільство в цілому.

Відповідальність як важлива якість-цінність розглядається крізь призму ставлення здобувача до різних сфер життєдіяльності. Відповідальність як людська риса акумулює у собі усвідомлення особистістю своїх обов'язків.

Такі обов'язки можна розглядати й у широкому значенні – цивільні, професійні обов'язки, так і у вузькому – зобов'язання перед конкретною людиною тощо.

У психологічних працях відповідальність тісно пов'язана зі здатністю до вольових зусиль, самоконтролем, що призводить до необхідності розв'язаної рефлексії.

Грунтовний аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що відповідальність є цінністю особистості, яка виявляється через такі характеристики: свідоме розумінням і особисте переживання обов'язків та загальних моральних норм; усвідомлення і прийняття їх важливості на особистісному, груповому та суспільному рівнях; правильною орієнтацією під час вільного вибору методів досягнення моральної мети та передбаченням наслідків своєї діяльності; готовністю взяти на себе відповідальність за свої вчинки перед собою, іншими людьми та суспільством, відповідаючи індивідуальним і загальним вимогам.

У практичній діяльності відповідальність майбутнього вчителя початкових класів повинна реалізовуватися як висування чітких та об'єктивних вимог до себе, уміння долати труднощі, працювати у невизначених умовах. Ми вважаємо, що

в умовах розвитку сучасного суспільства важливо сформувати у майбутніх учителів вміння: по-перше, брати відповідальність за виконання різних видів завдань, проєктів; по-друге, відповідати за наслідки своїх дій, вчинків.

Працьовитість завжди вважалася рисою, властивою українцям, що відображено і в наукових історико-соціологічних, філософських, культурологічних дослідженнях, фольклорі.

«Працьовита людина» розуміється В. Далем як «працюючий, який не терпить неробства» [2, с. 437]. Термін працюваність розглядається в контексті різних наук, так з психологічної точки зору – це стійке, усвідомлене прагнення трудової діяльності, ініціативи та творчості в даному виді діяльності (К. Абілов, Є. Верещак). Саме у праці особистість може виявляти свої здібності, задатки, проживати глибокі моменти радості та задоволення від отриманих результатів.

Педагогічна наука трактує працюваність як моральну якість особистості, що характеризує як ставлення до праці, а й спектр її цінностей. П. Чернецов дає таке трактування даного феномену: «моральна якість особистості, що характеризує позитивне ставлення до праці, що виявляється у взаємодії пізнавальної, практичної та емоційно-вольової діяльності» [3, с. 56–61].

Ми вважаємо, що працюваність має глибоке культурне коріння як цінність, властива українському народу, крім того, є професійною цінністю майбутнього педагога, що дозволить стати конкурентоспроможним професіоналом на ринку праці.

Гуманність як невід'ємна риса українського народу та суспільства в цілому, завжди була притаманна цій культурі, що виявлялося в таких якостях як милосердя, співчуття, гуманізм, повага до інших та взаємодопомога.

У сучасному світі гуманність набуває і нових відтінків, особливо коли йдеться про представників педагогічної сфери. Сюди включаємо усвідомлення цінності людського життя, цінності дитинства, толерантне ставлення до оточуючих, суб'єкт-суб'єктна взаємодія в системі «вчитель – учень» тощо. Ця культурна цінність стала основою нової парадигми – ціннісно-сміслової (С. Бадер) [4] з одного боку, з іншого методологічним обґрунтуванням гуманістичної педагогіки (І. Бех) [5] загалом.

Гуманність як якість-цінність передбачає сьогодні насамперед прийняття іншої людини як унікальної цінності, повагу до неї та побудова на цій основі ефективної комунікації. Не сформованість цієї цінності унеможливорює ефективну педагогічну діяльність загалом.

Творчість та саморозвиток розглядаються як культурні цінності, спрямовані на себе. Саме в них виражається індивідуалізація особистості, її природне прагнення самовираження на

основі тих культурних традицій, що притаманні українцям.

Творчість як простір для саморозвитку майбутнього педагога ми визначаємо як важливу складову професійної компетентності вчителя початкових класів, з одного боку, і як одну з культурних цінностей, на яку має орієнтуватися майбутній вчитель початкової школи – з іншого.

Феномен творчості розглядається у контексті наук: філософія тлумачить його як спосіб буття людини; психологія – як прояв внутрішнього світу, реалізацію творчих здібностей; педагогіка досліджує шляхи формування педагогічної творчості.

Наукові дослідження, присвячені проблемі розвитку творчості майбутнього педагога, становлять творчість як педагогічну цінність, розуміючи її як «педагогічну творчість».

Орієнтація на творчість як культурну та професійну цінність для майбутнього педагога та включення педагогічної творчості до складових професійної компетентності обумовлена:

– по-перше, тим, що педагог є носієм та творчим орієнтиром для учнів;

– по-друге, орієнтація на творчість надає майбутньому вчителю можливість самостійно розвиватися, активізувати власні резерви в світі, що змінюється, для дії в нестандартних ситуаціях на аксіологічній основі;

– по-третє, творча діяльність є тією смисловою сполучною ланкою, яка поєднує професійні, особистісні та культурні цінності, адже творча особистість здатна перетворити середовище не лише у професійній площині, а й у культурному просторі загалом. Саме творчість дозволяє людині бути більш стресостійкою, підтримувати оптимістичний настрій, відчувати задоволення від життя та сприяє саморозвитку індивіда.

Важливість формування мотивації до саморозвитку і самовдосконалення для представників педагогічної професії відзначали ще А. Дистервег, Я. Коменський, В. Сухомлинський, К. Ушинський тощо. Ми вважаємо, що прагнення до саморозвитку є провідною якістю культурної людини, тим більше, майбутнього педагога. Саме тому саморозвиток ми розглядаємо і як культурну, і як професійну цінність.

Більшість дослідників саморозвиток пов'язують саме з професійною діяльністю та зазначають, що професія накладає відбиток на напрям та зміст процесу саморозвитку, тому йдеться про професійний саморозвиток. Так, С. Кузікова пов'язує саморозвиток з формуванням у майбутніх спеціалістів певних професійних якостей, які сприяють його становленню як професіонала. Вона стверджує, що саморозвиток особистості найбільш ефективно виконується в процесі професійної діяльності, яка надає йому конкретний зміст. Вона також підкреслює, що професійна спрямованість є фактором

особистісного зростання. Тому дослідження особливостей формування суб'єкта особистісного саморозвитку неможливо без урахування його професійного становлення та контексту, в якому він працює [3, с. 86].

Ми вважаємо, що основою професійного є особистісний саморозвиток – прагнення людини максимально розкрити свій потенціал, усвідомлюючи та вдосконалюючи себе у культурному середовищі. Знаходження себе можливе лише в ситуації наявності вільного вибору з безлічі можливих у соціально-гуманітарному процесі вишу. Таким чином, перебуваючи в багатовимірному педагогічному процесі вищої школи, майбутній учитель набуває можливості досягнути багатогранності власної особистості.

У процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи знаходження себе стає можливим у процесі різних видів соціально-гуманітарної роботи, пов'язаних і з актуалізацією особистісних здібностей, і з безпосередньою взаємодією з дітьми та учнями різних закладів освіти (суспільно-корисна, волонтерська, культурно-дозвільна діяльність тощо).

Саме тому ми вважаємо, що процес соціально-гуманітарної роботи вишу слід насичувати такими видами діяльності, які б сприяли саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи, з одного боку, і призводили його до самовдосконалення – з іншого. Тобто йдеться про створення такого середовища, яке б пропонувало здобувачам можливість вибирати з різних запропонованих варіантів для саморозвитку.

Висновки. Виходячи з вище зазначеного, вважаємо, що орієнтація на саморозвиток як культурну цінність є принципово важливою для майбутніх учителів початкової школи, адже особистісний саморозвиток є передумовою самовдосконалення у професії з одного боку, з іншого – дозволить швидко реагувати на мінливість соціуму, адаптуватися до змін у культурному просторі.

Таким чином, ми можемо констатувати, що цінності, у тому числі культурні, майбутнього вчителя початкової школи входять до структури його особистості та відображають змістовну складову спрямованості (ставлення до себе, інших, майбутньої професії, держави та народу).

Культурні цінності майбутнього вчителя початкової ланки освіти ми розглядаємо як сукупність сформованих якостей, що відображають його спрямованість на збереження, продукування й примноження української культури на основі патріотизму, гуманності, працьовитості, відповідальності, постійного творчого саморозвитку. Як бачимо в даному визначенні закладено і спрямованість майбутнього педагога на себе, своє культурне становлення, так і на суспільство, його процвітання та благополуччя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Добридень А. Теоретичні основи громадянських цінностей у початковій школі. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 2022. (1(7)), с. 56–61.
2. Даль В.І. Тлумачний словник живої мови : у 4 т. СПб., 1882. Т.4, 864 с.
3. Кузікова С. Б. Психологія саморозвитку : навч. посіб. / С. Б. Кузікова ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми : МакДен, 2011. 149 с.
4. Бадер С. О. Методологічні засади проблеми формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 64. С. 10–15.
5. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.